

Philippe Van Tieghem

EDEBİYAT TARİHİNDE USUL HAKKINDA BİR MÜNAKAŞA (1)

Bahsedeceğimiz münakaşayı alevlendiren kıvılcım Columbia Üniversitesi profesörlerinden M. Spingarn'ın kaleminden çıktı. 1926 da, *The Romanic Review*'de o sıralarda intişar eden bir tez (2) hakkında bir malake neşreden profesör Spingarn, bu vesile ile ortaya mühim bir metod meselesi atıyordu. Bu tezin muharriri topladığı yüzlerce fişten acaba azamî istifadeyi etmiş mi idi? Eserini vücade getiren bu yarım milyon kelime elde ettiği neticelerin değeri ile nisbet-siz değil miydi? Profesör Spingarn diyor ki: «Bu uzun ve meşakkatli araştırmaların değerini küçümsemek yahut, zamanımızda gazeteciler arasında moda olduğu gibi, *érudition*'a (3) karşı harb ilân etmek istemiyorum; böyle bir hareket bir ilim adamına yakışmaz. Ben sadece araştırma yapan bir kimşenin, okuduğu bütün kitaplardan uzun parçalar vermek ve bu parçaları, fırsat düştükçe, tarihî mânaları hakkında, istitraten bazı haşiyeler ilâve etmek suretiyle derleyip toplamakla iktifa etmemesi lâzım geldiğini söylemek istiyorum...»

Bahis mevzuu olan tezin muharriri çok okumuş, fakat, meşgul olduğu fransızca metinlerden evvel yazılmış ve bu metinlerin meydana gelmesinde âmil olmuş eserlerin, bilhassa yabancı dillerle yazılmış olanlarını kâfi derecede okumamıştır... Bir idealin muhtelif memleketlerde gösterdiği değişiklikler anlaşılmazsa, bu idealin mahallî tarihçesini tetkik etmek imkânsızdır.

Bu tezin muharriri büyük bir içtimaî dâvayı ve bir sürü içtimaî nazariyeyi, daha önceki içtimaî dâvaları ve nazariyeleri bilmediği için, menşelerini ve tarihteki yerlerini iyice kavramadan tetkik etmiştir.

(1) Philippe van Tieghem'in *Tendances Nouvelles en histoire littéraire* adlı eserinden (Collection Etudes françaises, les Belles - lettres, 1930).

(2) M. Magendie, *La politesse mondaine et les théories de l'honneteté en France de 1600 à 1660*, Paris, 1926.

(3) *érudition* kelimesini «çok geniş bilgi merakı» diye tercüme edebiliriz. (Mütercimnin notu).

Magendie'nin tezi karşısında profesör Spingarn o kadar büyük bir tehlike sezmıştır ki, edebiyat tarihi sahasında Fransızların bugüne kadar meydana getirdikleri esere olan sevgi ve saygısına kapılarak, alârm işareti çalmayı ve tarihçileri tehdid eden tehlikeyi haber vermediği kendisi için bir vazife addetmiştir.

Profesöre göre bu tehlike iki taraflıdır:

Evvelâ, böyle koskoca ilmî bir eserin muharriri, okuyucuya, az çok tasnif edilmiş, fakat ispat edilmesi lâzım gelen bir faraziye desteklemek maksadıyla aslâ kullanılmayan, üzerinde düşünülmeyen, benimsenmeyen, ve kitabı faydasız bir şekilde doldurmaktan başka bir işe yaramayan, bir yığın vakıa vermekle iktifa ediyor.

Sonra, Magendie'nin bahsettiği hâdise hakkında yanlış bir fikir edinmiş oluyoruz, çünkü, yabancı memleketlerde daha evvel cereyan eden, bazı hâdiselere bağlanmadıkça anlaşılamiyan içtimaî bir hâdiseyi sadece Fransadaki vakıaları ele alarak tetkik ediyor. Zira böyle bir etüdün öğretici bir mahiyet taşıması için, Avrupada cereyan eden bu büyük içtimaî harekette Fransaya düşen payın ne nisbette olduğunu göstermesi lâzımdır. Halbuki bu tezden böyle bir şey beklenebilir. Çünkü, başka yerlerde ve daha evvelki devirlerde neler olup bittiğinden bîhaber olan muharrir, Fransada yabancı modaların tesiriyle körü körüne taklid edilen şeylerle şahsî düşüncelerin mahsûlü olan şeyleri birbirinden ayırd etmekten âcizdir.

*
**

Magendie'nin tezi hakkında profesör Spingarn'ın yazdığı makale, Daniel Mornet'yi edebiyat tarihinin gayesini tâyin etmek üzere harekete getirmiştir. Mornet bu husustaki düşüncelerini **The Romanic Review**'nin XVIII. cildinin, 2 numaralı ve mayıs - haziran 1927 tarihli sayısında bildirmiştir.

Mornet'ye göre profesör Spingarn'ın edebiyat tarihi hakkındaki görüşünü mücerret olarak değil, neticelerine bakarak münakaşa etmek lâzımdır. Profesör Spingarn bahis mevzuu olan tezin muharriri Magendie'nin, XVII. asırda «honnête homme» (1) idealini kabul ettiren fikir hareketini bir bakışta kavrayabilmesini isterdi. Böyle olsaydı, meydana gelecek şeyin değeri olur muydu, olmaz mıydı? Bu hususta bir şey söylenemez. Fakat, başka bir mevzu hakkında, profesör

(1) Honnête homme : on yedinci asırda Fransada yaşadığı devrin şartlarına ve içtimaî hayatına uymasını bilen adam. Bizde «efendi adam» tâbiri buna bir az yaklaşmaktadır. (Mütercimnin notu).

Spingarn'ın ortaya attığı metodun aynısı ile yazılmış etüdleri ele alarak münakaşa edebiliriz.

Bu maksatla, D. Mornet, Folkierski'nin *Entre le classicisme et le romantisme* (1) adlı eserini, daha yüksek bir zekânın, derin yahut kuvvetli fikirlerle dolu bir mahsûlü olduğunu ve mevzuunun en nazık zevk ve düşünce meselelerine temas ettiğini söyleyerek karşı tarafa avantaj vermek suretiyle tetkik ediyor.

Folkierski, Fransada olduğu gibi İngilterede, İtalyada, Almanya'da, velhasıl fikir adamlarının güzellik denilen şeyin mahiyetini incelemeğe çalıştıkları her yerde, XVII. ve XVIII. asırlarda, büyük estetik dâvalarının ne tarzda ortaya atıldığını tetkik ediyor.

Bu nevi eserlerde, derhal ayırd etmemiz lâzım gelen, iki prensip vardır; bunlardan birincisi ikinciye bağlıdır: **felsefe** ve **avrupahılışma**. Bu iki prensip D. Mornet'nin anladığı şekildeki edebiyat tarihinin çerçevesi dışında kalan bir eser meydana getirmektedir; çünkü, ona göre, edebiyat tarihi, her şeyden evvel **tarihî** ve **millî** olması gereken bir ilim şubesidir.

Profesör Spingarn'ın ortaya attığı ve Folkierski'nin tatbik ettiği metod neden tarihî değildir? Hâdiselerin nedeni ile neticesi arasındaki münasebetlerden ziyade benzerliklere ehemmiyet veriyor da ondan.

«Gerçekten, Folkierski'nin kitabında görüyorum ki, Fransada Saint - Evremond, Fontenelle, Fénelon, Dubos, Batteux, Diderot ve daha bir çokları tarafından münakaşa edilen estetik meseleleri, başka memleketlerde Harris, Conti, Hurd, Home, Jonathan Richardson, Daniel Webb ve saire tarafından da münakaşa edilmiştir. Fakat, bu muharirler birbirlerini doğrudan doğruya veya bilvasıta tanımışlar mıdır?... İşte, Folkierski, bu suali kendi kendine, hiç, yahut hemen hemen hiç sormuyor. Sorsa bile, bir iki noktaya çabucak işaret etmekle iktifa ediyor... Halbuki, bu tesir meseleleri halledilmedikçe, Fransız, İngiliz, İtalyan, İspanyol ve daha bir çok yabancı münekkitler arasında yapılan «muvazi» bir tetkik, Avrupa tefekküründe sadece benzerlikler olduğunu tebarüz ettirmekten başka işe yaramaz. Şüphesiz, bu benzerliklerin müşahedesi ile ortaya bir takım büyük ve meraklı meseleler çıkmaktadır, fakat her hangi bir millî edebiyatın doğru ve öğretici bir şekilde yazılabilmesi için bu meselelerin halledilmesine, hattâ anlaşılmasına hiç de lüzum yoktur.»

(1) Paris, 1925.

D. Mornet şöyle devam ediyor: **Umumî edebiyat** diye ortaya atılan bu metodun tehlikesi, evvelâ zarurî olarak noksan oluşundan ileri geliyor. Öyle ya, İngilterede ve İspanyada münakaşa edilen bu meselelerin, hattâ tesir filân bahis mevzuu olmadan, Çinde de münakaşa edilmediğini kim iddia edebilir? Bundan başka, böyle aynı hâdiselerin muhtelif yerlerde cereyan ettiğini muvazi olarak tetkik eden eserleri okurken insan müteakabil tesirlerin olduğunu zanneder. Halbuki hakikatte ortada tesadüflerden başka bir şey yoktur; bu da, millî edebiyatlar için birer değer olan şu veya bu muharririn orijinalitesini haksız olarak tehlikeye düşürebilir. Nihayet, bu kadar umumî bir vadiye atılan tetkikçi, muazzam sahaları birden kavramak istemesine rağmen, seçmek mecburiyetindedir:

«Fransada, İngilterede, İtalyada, Almanya, zevk, güzellik mefhumu ve şiir hakkında nazariyeler yürütenlerin sayısı yirmi otuz değil, iki üç yüzdür; hem de yalnız bir kaç okuyucusu olanlarını hesaba katmak şartıyla. Bunlardan hangilerini seçeceğiz? Eğer Folkierski en büyüklerini seçecek olursa, doğrusu bu pek sübjektif bir noktâ nazar olur. Haydi bunu kabul edelim. Fakat, bu kitapda, Fransız dilini alâkadar eden bahiste, Abbé Batteux'nün, Crousaz'ın, L. Riccobini'nin, hattâ Muralt'in isimlerinin bulunduğunu, Marivaux, d'Alémbert, La Harpe ve daha bir on tane kadar ismin bulunmadığını görünce hayret etmemek elden gelmiyor. Eğer maksat en derin görüşleri, en ustaca nazariyeleri tetkik etmek değil de, en çok tesir yapanların, fikirlerin inkişafında en mühim rolü oynayanların tarihçesini yapmaksa, Folkierski'nin bilmediği yahut beğenmediği bütün muharrirlere de kitabında yer vermesi lâzım gelirdi...»

Gayesi itibariyle bile pek az tarihi olan bu metod millî olamaz. Çünkü, beşerî, yahut hiç değilse bütün Avrupaya şâmil bir hâdis hakkında umumî bir görüşe varmak iddiasında bulunuyor, ve birbirinden çok ayrı milletleri sarsan bir duygular yahut fikir hareketinin bilhassa en umumî, dolayısıyla, sözde en derin, en mühim vasıflarını kavramağa çalışıyor. Bunun neticesi olarak, bu metod, sahası en geniş olan mevzuları arayacak, millî hududları aşacak ve aynı cereyanın muhtelif yerlerde aldığı değişik şekilleri veya görünüşte birbirinden ayrı olan cereyanlarda bulunan müşterek noktayı bulmağa merakla çalışacaktır.

Şüphesiz, bu hususta bu prensipe diyecek yok. Fakat,, D. Mornet'nin tenkidi hakikatte iki taraflıdır ve iki mevzuu ele almaktadır. Edebiyatın felsefesi dediği şey, yani büyük tarihî sentezler

kürmak için sarfedilen gayretlerin takdire değer tarafı büyük sahalâr üzerinde cereyan eden büyük safhalârı kavramak istemesidir. Fakat edebiyatın felsefesini yapan kimse müşahedelerini henüz tamamlanmamış olan bir takım tecrübelerle istinat ettirmek mecburiyetindedir. Diğer taraftan, tesir meselesini bir tarafa bırakıp da sadece **tesadüfi** benzerlikleri ele alan umumî edebiyata ise edebiyat tarihi demek caiz değildir.

Fakat D. Mornet'nin bir taşla iki kuş vurmasına ve bu iki cüretkâr metodu aynı zamanda yere sermesine şaşmamalıdır; çünkü, edebiyat felsefesi de, hiç değilse Folkierski'nin yaptığı gibi, yani millî hudutlara aldırış etmeden ve fikir mübadelelerini iyice tetkike lüzum görmeden, umumî edebiyatla aynı mevzuu ele alıyor demektir.

«Netice. Edebiyat felsefesi diye bir şeyin olması fena değildir. Bu vadiye yazılan etüdler kabiliyet, hattâ deha mahsûlü olabilir, Hâdiselerin sadece nasıl cereyan ettiğini araştıran, tamamıyla tarihî etüdlere bulunması da fena değildir. Fakat, felsefeyi, içinde yalnızla doğrunun daima birbirine karışacağı kısa ve noksan bir tarihçe ile haklı göstermeğe kalkışmak suretiyle meseleyi bulandırmak doğrusu tehlikelidir; acele yapılan tarihî bir araştırmayı «fikirler» le doğru göstermeğe çalışmanın yanlış bir hesap olduğu gibi.

«Bir Avrupa, hattâ bir dünya edebiyatı tarihinin olması iyi bir şeydir, temenni edilir. Böyle bir eser meydana gelseydi tarihlerin muhakkak hi en güzeli olurdu. Fakat, yabancı unsurlara ancak lâıyk oldukları yeri verecek esaslı bir takım millî araştırmalara dayanmadıkça, böyle bir edebiyat gevezelikte, geçici bazı hükümlerden yahut tahminlerden ibaret kalmağa mahkûmdur. Umumî sentezin değeri kısmî sentezlerin değerine bağlıdır...

«Şu halde profesör Spingarn'la mutabıkız demektir. Bize lâzım olan şey medeniyet tarihidir. Tarihin her ânında bir memleketi mukayese etmek, medeniyet tarihine neler kazandırdığını tesbit etmek faydalıdır. Fakat bunu yapabilmek için, her şeyden evvel bu memleketi iyice tasvir etmek lâzım gelmez mi?... Bizde öyle edebiyat tarihçileri vardır ki ne «filozofturlar», ne «avrupalı», ne de «milliyetçi». Bir mevzu kendilerini ilgilendirdi mi, öğrenmek istedikleri yegâne şey hakikattir; bunun için, bu hakikate ulaştırması icabeden bir metod takip ederler. Mahdut ve kat'î araştırmaları yapmak için, bir milletin dünyevî, mütevazî ve sabırla bekleyen hakikatini elden kaçırmak bahasına, bütün milletlerin sahasına yayıldıklarına ve metafiziğin semalarında dolaştıklarına henüz kanaat getirmiş değillerdir».

Yukarıdaki satırların iktibas edildiği makalesi D. Mornet'nin aldığı vaziyeti iyice göstermektedir. Edebiyat tarihçisinin doğru, kontrolden geçmiş, kat'î vakıaları araştırmaya razı olmasını istiyor. Fakat, az çok kat'î hükümlere varabilmesi için, ele aldığı mevzuu tahdid etmesi icabeder. Şu halde, bir edebiyata (bir tek edebiyat var mıdır ki?) ait hâdiseleri değil, belki de bütün Avrupaya şâmil olan meselelerin millî cephelerini tetkik edecektir. Mahdud sahalarda yapılan araştırmalar sayesinde elde edilen, fakat kat'î olan bu neticeleri, ileride sentez vücade getiren muharrirler, **edebiyatın felsefesini yapanlar** şüphesiz kullanacaklar ve, ellerinde her edebiyata ait kat'î neticeler bulunduğu için, emniyetle **metafizik** gayelere doğru ilerleyebilecekler.

D. Mornet, zaman farklarına aldırış etmeden, tesirleri nazarı itibara almadan, bir fikir hareketini veya bir muharririn düşüncesini mantığa dayanarak izah etmeğe çalışan, acele ile meydana getirilmiş sentezlerden sakınıyor. Zira bu gibi eserlerin tarihî metodu bırakıp edebiyata metafizik felsefenin metodunu tatbik etmeğe kalkıştıklarını söylüyor. İşte bu sebeplerden ötürü, edebiyat felsefesi de, umumî edebiyat da ona göre aynı derecede tehlikelidir.

Umumî edebiyatın sihhati hakkında D. Mornet'nin ortaya attığı bu şüphelere, Paul van Tieghem'in **The Romanic Review**'in XX. cilt, mayıs - haziran 1929 tarihli 2 numaralı sayısında çıkan makalesi cevap veriyor. Paul Van Tieghem tesir vaki olan hâdiselerle tesir olmayan hâdiseleri tefrik ediyor, ve tesir olduğu takdirde, umumî edebiyatın mukayeseli edebiyat sahasında bir yayılmadan ibaret olduğunu söylüyor.

Edebî tesir olan hâdiseler, bu muharrire göre, üzerinde en çok durulmağa değer hâdiselerdir. Çünkü bunlar insan psikolojisinin en müşterek, dolayısıyla en derin taraflarına temas etmektedir. Gerçekten, meselâ bir İspanyol ile bir Polonyalı arasındaki kadar birbirinden farklı mizaçların ve zihniyetlerin aynı şeyleri birbirlerine muvazı ve zarurî olarak hissetmeleri için, bu düşüncelerin ve duyguların sadece bir insan topluluğuna ait olmaları değil, beşerin oldukça derin bir tarafından gelmiş olmaları lâzımdır. Duyguların tezahürlerindeki bu içten geliş, bu hâdisenin değerini arttırmaktadır, çünkü bu sayede beşerin bazı devirlerde ne gibi değişiklikler geçirdiğini, içtimai, siyasi, maddî vakıaların edebiyat sahasındaki neticelerini öğrenmiş oluyoruz. Zira, birbirinden uzak yerlerde inkişaf eden iki edebiyat arasında bundan başka müşterek bir şey olmadığına göre, aynı hâdisenin

doğmasında âmil olan müşterek sebep her halde bu beşerî vakıa-örf ve âdetlerdeki bu umumî gidiş, teneffüs ettiğimiz havada dalgalanan ve belki de eserlerin meydana gelmesinde en mühim âmil olan bilinmeyen bir sebeptir; teferruata ait edebî hâdiselerdeki tesirler bu sebebi yalnız isbat etmekle kalmıyor, fakat bu hadiselerin cereyan edebilmesi için bu sebebin zarurî olduğunu da gösteriyor.

*

**

D. Mornet'nin makalesi, Clermond - Ferrand Üniversitesi profesörlerinden Bernard Fay'ın vicdanında aksülâmeller husule getirdi. Profesör bu aksülâmelleri, aynı derginin XIX. cildinin Mayıs - Haziran 1928 tarihli 2 numaralı sayısında çıkan dikkate değer bir makalesinde, bütün sahneleriyle anlatıyor.

D. Mornet'nin birçok edebiyatların umumî tarihi üzerine kurulan bir edebiyat felsefesini edebiyat tarihinin hakikî düşmanı olarak kabul ettiğini yukarıda gördük. Halbuki Bernard Fay, **edebî tenkid** yahut **sanatkârane yazılmış bir edebiyat tarihi** adını verdiği bir metod ortaya atarak edebiyat tarihini yeni bir tehlike karşısında bırakıyor. Bernard Fay diyor ki:

«Edebiyatın tetkiki için kullanılan ve bugün birbirleriyle çarpışan metodlar şunlardır: Bir taraftan, ilmî olmak istidadını gösteren bir temel üzerine kurulan tarihî disiplinler, diğer taraftan, sanatkârane bir temele dayanmak isteyen tamamiyle edebî teknikler.»

Şu halde, Bernard Fay'e göre, bu münakaşaya doğrudan doğruya yahut bilvasıta karışan profesör Spingarn, Folkierski, D. Mornet ve Paul Van Tieghem gibi muharrirler, birbirlerinden farklı olmakla beraber, aynı zümreye dâhildirler. Hepsi de, az çok kat'î ve inceden inceye araştırarak elde edilen neticelere dayanarak, edebî tetkiklerin temelini, çok sayıda, birbirine bağlı ve doğru tarihî vakıaların teşkil ettiğini kabul ediyorlar. Yalnız, bu vakıaları nereden toplamak ve nasıl kullanmak lâzım geldiği hususunda birbirlerinden ayrılıyorlar demektir. D. Mornet bu vakıaların, Descartes'in prensipine göre sayıları tamamlanıncaya kadar, tasnif edilmesini ve istikbalde edebiyatın felsefesini yapacak olan bilginlere zemin hazırlanmasını faydalı buluyor. Halbuki profesör Spingarn bu vakıaları, daha sonra elde edilecek olan vesikaların teyit yahut nakzedeceği sistemlere ithal ederek derhal kullanmak istiyor. Nakzettikleri takdirde, vaktiyle yapılmış olan sistemi yıkarak yerine yenisini kurmayı da kabul ediyor.

Bu nokta müstesna, bütün bu üstatlar âlimdirler ve âlim ol-

mak arzusunda dırlar. Edebiyat tarihini tetkik ederken onların ehemmiyet verdikleri şey estetik güzellikten ziyade hakikattir, ve bu hususta zamanımızda hâkim olan tefekkür kanunlarına uymaktadırlar.

«Gerçekten, hakikati müşahhas, cihânşümûl, edebî, güzelliği ise ferdî, müphem, değişik, bulanık bir şey olarak te'akki etmeyen kimseler, zamanımızda pek nadirdir. Rönesans'tanberi, insanda hakikate karşı olan insiyak, cemiyet hayatında o kadar inkişaf etmiştir ki, zekânın bütün kuvvetini benimsemiştir; halbuki güzelliğe karşı olan insiyak gittikçe körleşmektedir. İspat etmek, teyit etmek ve vakıaları meydana çıkarmak için insanlar durmadan yeni çareler icad ediyor. Bu usuller, sonunda o kadar kat'î bir mahiyet alıyor ki insanda mutlak birer kaide hissini uyandırıyor.»

Şu halde, edebiyat tarihine ait bir eserin değeri, kat'î bir neticeye varıp varmadığına, bir vakıaya dayanıp dayanmadığına bağlıdır. Fakat, geçmiş devirlere ait edebî eserlerde bir vakıa bulunabileceğine inanmak için, ölü, sabit, muâyyen, nüfuz edilebilen ve tamamiyle anlaşılabilir bir mâzinin mevcudiyetini kabul etmek lâzımdır.

İyi amma, mâzinin hâlâ yarı - yaşadığını tasavvur edemez miyiz? Gerçekten; mâziye, benzetmek caizse, bir fizik hâdisesini kaydeden bir aletin soğuk nazarlarıyla bakabiliyor muyuz? Hayat, yaşayan insanların hayatı, gözlerimizle seyrettiğimiz manzara arasına her defasında değişen ve «mâzi dedikleri bütün bu dekora, bütün bu manzaraya» başka bir renk veren bir adese koymuyor mu? Mâzinin de bir hayatı vardır; bu hayat bir az da bizimkinin mâkesidir.

Mâziye öyle sanıldığı kadar nüfuz edilebiliyor mu? Mâzi bizim bütün zekâmızla halledeceğimiz o kadar değişmez bir mûta mıdır? Bilâkis, mâzi, kendimizi beslemek için parçaladığımız, hayatı tekrar yaratmak üzere değiştirmek zorunda olduğumuz bir gıda değil midir?

Mâziyi katılaştırmış bir madde gibi tetkik etmek şöyle dursun, bu imkânsızlığa edebiyat sahasında her şeyin beşerî oluşu, her şeyin «fikirden, keyfiyetten, intibadan, duygudan, velhasıl rakamların kavrayamadığı ve ancak kaba taslak ifade ettikleri mânevî değerlerden» ibaret oluşu da inzıam etmektedir.

Bundan başka, vakıa denilen şeyin kendisi de, hakikatin karışık bezinden keyfi olarak kesilmiş bir parçadır; böyle bir hareket de bir faraziyenin ortaya atılmasını gerektirir.

«Hiç bir faraziye ortaya atmadığımızı beyhude yere söylemeyiniz, zira her hangi bir plân, şahsî bir görüş, bir bekleyiş, yahut sadece muâyyen bir devreyi tetkik etmek üzere verilen bir karar olmadıkça bir

araştırmaya başlayamazsınız; işte bütün bunlar bir hüküm ve bir faraziye değildir de nedir?... Kanaatimce, ilmî esaslara dayanarak yapılan edebî tetkiklerin en büyük zaaflarından biri de faraziyeyi kullanmasını bilmemesi ve onu bertaraf etmeğe çalışmasıdır. »

Bernard Fay burada çok nazik bir noktaya temas ediyor ve Daniel Mornet'nin hakikatı aramak hususundaki iddiasını bile ona karşı silâh olarak kullanıyor. Gerçekten D.Mornet, hataya düşmek ihtimalini azaltmak maksadiyle, tetkik edilecek sahanın tahdid edilmesini istiyor. Her hangi bir vakıayı iyice tahlil edebilmek için mevzuunu itina ile parçalıyor. İşte, Bernard Fay diyor ki: Muazzam bir hakikat içinde küçük küçük bir vakıanın böyle parçalanması bu vakıanın tahlilinde hakikate ulaşmak ihtimalini büsbütün ortadan kaldırmaktadır. «Bu kadar küçük bir hakikatın, artık hakikat olduğunu söyleyemeyiz». Küçük bir mevzuu parçalamak işi ne kadar ileri giderse o nisbette sun'î bir mahiyet alır.

Bunun aksine olarak, bir bakışta geniş bir mevzuu kavramağa çalışan cür'etkâr bir faraziyenin, sahası karışık olduğu ve bu sayede vakıaların hakikî veçhesini daha az değiştirdiği için, çabuk yapılmasına ve mevzuunu iyice tetkik etmemesine rağmen, daha doğru bir görüşe malik olması ihtimali vardır. Şüphesiz Daniel Mornet'nin metodu kat'î bir neticeye varıyor, fakat kaç para eder, bu kat'î netice kullanılamaz. Çünkü, beşerî hâdiselerde hakikat, öyle teferruata ait bir takım hakikatleri derleyip toplayarak vücade getirilen bir bütün değildir. Beşerî hâdiselerde ancak umumî, toplu hakikatler vardır.

«Araştıracının gayretkeşliği ile durmadan büyültülen, ve kendilerini meydana getiren, izah eden, manalandıran canlı ve hakikî muhitten çekip çıkarılan bu küçük vakıalar, edebî metinlerden istinsah edilmiş binlerce fiş gibi, cansız ve yalancı bir takım saçmadan ibarettir. Fazla tehlikeli addettikleri faraziye usulünün salim yolundan her nedense sakınan bu edebiyat tarihçileri, kendi kendilerini kısırlığa, ölümden ölüm çıkarmağa mahkûm etmişlerdir. Şekle aldırış etmemeleri, fikirlerden çekinmeleri, faraziyelerden uzaklaşmaları, belki takdire değer fakat verimsiz olan bir nevi ilmî riyazetleri yüzünden, sonunda, tesirsiz olduğu kadar hakikat de ihtiva etmeyen bir takım eserler meydana getirmektedirler. Profesör Spingarn'ın de çok haklı olarak söylediği gibi, bu gibi eserlerde şahsî görüş namına bir şey yoktur, vardıkları kat'î neticeler ise okuyucunun ne zekâsını, ne duygularını, ne de estetik zevkini ilgilendirmektedir. Bu kat'î neticeler, ileride başka vesikalar ve başka düşünceler gelip de kendilerini sakat-

layıncaya kadar, tesirsiz bir halde, geçici ve hayalî bir mükemmeliyetin esiri olmağa mahkûmdurlar.»

Bernard Fay'a göre, edebiyat tarihçileri kat'î neticeye varmak istemekle yanlış hareket ediyorlar; araştırmalar yapan bir insanın muhayyilesi, icabında bir **hamle** yaparak, «mâzinin bütün hakikati ile canlanacağı» sahifeler» yazabilmelidir. Yaşadığımız her an mâzi olduğu gibi, edebî araştırmanın meydana gelmesinde âmil olan faraziye de eskiyecek, günün birinde ölecektir; fakat bu ölüm onu ademe sürüklemeyecek ve böyle bir tetkiki yapan muharriri mâzinin eserleri nasıl çekti ise, ileride bir gün onun eseri de gelecek nesilleri öyle cezbedecektir.

Görülüyor ki Bernard Fay, tetkikin mevzuu ile tetkik eden arasında bir uçurum meydana getirmek istemiyor. Eser de, bu eserin tenkidini de öleceklerdir; halbuki, eser kadar fânî olan tenkidin, onun kadar şerefli olmaması için bir sebep yoktur.

Yeter ki edebî tetkik sahasında çalışanların ilmî görüşlerinden ziyade estetik zevkleri inkişaf etsin. Fakat, bir çok sebeplerden dolayı, üstatlar tilmizlerini, hocalar talebelerini, sanatkârane ve edebî tarzdan ziyade ilmî metotlarla çalışmağa sevk etmektedirler.

Bugün, ilmî metotlara körü körüne bağlanmak, bütün dünyada ve bilhassa Avrupada öğretimi ifrat derecede merkezileştirmek ve birleştirmek yüzünden, her türlü edebiyat öğretimi imkânsız bir hale gelmek tehlikesine maruzdu.

«... Edebî tetkik yapanlar, taşıdıkları isme lâyık olabilmek için, her şeyden evvel «güzel olan şeyi» araştırmalı, ilmî hakikatler, içtimâî müvaffakiyetler yahut vesikalar peşinde koşmamalıdır. Üniversite talebesinde ve profesöründe inkişaf etmesi lâzım gelen melekeler, şu halde, estetik, psikolojik ve teknik melekelerdir. Vakiaları ve fikirleri kelimelerle ifade etmek sanatı, hakîr görülerek ilk ve orta öğretim müesseselerine bırakılacak kadar kolay bir iş değildir. Dilin mantığı (Vokabüler ve gramer, bunların kaynakları ve hudutları), dilin estetiği (ahenk, sesler, vezin, sözlerin, fikirlerin, duyguların tedaisi); üslûbun ve tarzların estetiği (bunların vasıfları, kaynakları, tekâmülü), fikirlerin ve duyguların estetiği (muhtelif edebiyatlarda, fakat bilhassa medeniyetimize ve zamanımıza ait edebiyatta güzelliğin ve edebî zevkin hangi muhtelif şekillerle idrak, tasavvur ve ifade edildiği, ve saire...) edebiyat fakültelerinde okuyan talebelere öğretilmesi lâzım gelen şeyler değil midir?

«Nihayet, sentez yapma kabiliyetimizden de faydalanmamız ica-

beder. Sanat eserleri, mensur eserler, romanlar, denemeler, şiirler, tiyatro piyesleri, her şeyden evvel birer inşa tecrübelerinden, muhtelif unsurlar arasında vücade getirilen münasebetlerden ibarettir. Anatomide yahut cerrahîde olduğu gibi tahlil yolu ile parçalamaktansa, talebelere bunları birer bütün olarak kavramalarını ve bu tarzda zevkine varmalarını öğretmek her halde elzem ve nazik bir şey olur. Tarih, fakat ilmî olmak iddiasını güden ve kat'î neticelere varmak için hayal peşinde koşan bir tarih değil, bu işde faydalı olabilir, çünkü insana vakıaları toplu olarak görmeği öğretir. Yaşama duygusunu kuvvetlendirir ve başı sonu belli faraziyelere alıştıırır. Fazla olarak, sanat eserlerine yepyeni bir çeşni, bir nevi actualité verir. Zira, bir müddet kullanıldıktan sonra, edebî eserler paslanır ve kasvetli bir mahiyet alır. Onları canlandırmak, orijinal bir görüşle tekrar ele almak (son zamanlarda Stendhal'in ve Gobineau'nun eserleri için yapıldığı gibi) yani beklenmiyen bir sıraya göre bir araya toplamak ve yeni insanlara, fikirlere, duygulara bağlamak lâzımdır. Edebî eserleri, durmadan çeşitli faraziyelerle aydınlatmalı, çünkü bu faraziyeler, onların tükenmekte olan usarelerini arttırır, onlara tazelik bahşeder. Bu gibi faraziyelerin ilmî birer hakikat olmasına imkân yoktur. Fakat, yeni nesillere, eski eserleri anlamak, onlara bağlanmak, onlar hakkında münakaşalar yürütmek, onlarla münasebetler yahut ayrılıklar bulmak imkânını verdikleri nisbette birer hakikat olabilirler. Bu tarzda düşünülen bir edebiyat tarihi, yani faraziyelere dayanan, mütevazî, iddiasız, geçici, elâstikî ve sanatkârane bir edebiyat tarihi, edebî zevki inkişaf ettirmek için en iyi vasıtalarından biri olabilir...

«Muarızlarımız işte bir takım güzel projeler ve hayalî teklifler, diyecekler. Bu tarzda yapılan bir edebiyat tarihi öğreniminden kaç talebe faydalanabilir; kaç hoca böyle bir öğretimi başarabilir? diye soracaklar. Şüphesiz, böyle edebî bir olgunluğu ancak kabiliyetli hocalar kabiliyetli talebelere verebilirler. Fakat, bu kabiliyetlerden yer yüzünde bir hayli vardır. Hem, bütün dünyada okumağa kabiliyetli olmayan ve hiç bir fayda görmeyen insan kütlelerine beyhude yere bilgi vermeğe çalıştığımız doğru değil midir?... Talebelerimize, cesâretle, zekâ ile, cüretle ve zevkle, ortaya belirsiz, tehlikeli ve güzel faraziyeler, düşünceler atmasını öğretilim. İspat edilemiyen, fakat keşfedilmesi, takdir olunması gereken ve yaratmak imkânı olan keyfiyet duygusunu benimsesinler. Hepimiz fânîyiz, günün birinde biz de, talebelerimiz de öleceğiz, yaptığımız şeylerin hepsi kaybolup gidecek, fakat talebelerimize, hiç olmazsa şahsî, beşerî, hakikî birer insan olmasını öğretilim, yoksa birer hesap makinesi değil.»

Görüldüğü gibi, profesör Bernard Fay, D. Mornet'den, profesör Spingarn'ın ve edebiyatın felsefesini yapanların uzaklaşdıklarından da fazla uzaklaşıyor, Gerçekten, Spingarn ve diğerleri, edebiyat tarihi sahasında az çok sistemleştirilmiş ve umumî bir bilginin mümkün olabileceğini Mornet ile beraber kabul ediyorlar; fakat geçmiş edebî vakialar hakkında bu bilginin tam olmasını da istiyorlar. Halbuki, Bernard Fay böyle bir bilginin mevcut olabileceğine inanmıyor, hattâ inansa bile, bu ilmî çalışmayı, eski bir edebî eseri yaratıcı kabiliyeti ile tetkik eden orijinal bir zekânın elde ettiği estetik neticeden daha verimsiz addediyor.

*

**

Bernard Fay, Daniel Mornet'ye cevaben yazdığı *The Romanic Review*'ün XIX. cilt, ekim - aralık 1948 tarih ve 4 numaralı sayısında neşrettiği makalesinde, edebî tetkikten önce bir faraziye ortaya atılmasını kabul edeceğini söylüyor. «Fakat, böyle bir tetkiki yapın kim- senin teyid edici bütün araştırmaları yapmış olması şartıyla. İyi ama, çok geniş bazı faraziyelerin doğru olup olmadığını insanın meydana çıkarması imkânsızdır.» İşte, edebî sahada da, beşerî bütün meseleleri bir takım millî küçük meselelere taksim ederek incelemek zarureti bundan ileri gelmektedir.

Fakat, Bernard Fay'ın düşüncesindeki esas nokta burada değildir. Onun faraziye kelimesine verdiği mâna, edebî bir tetkike başlamadan önce değil, sadece sentezi yapmadan önce zekânın aldığı bir vaziyettir. Bernard Fay edebiyatın tetkikinde iki safha olduğunu kabul ediyor. Evvelâ, edebî bir eserin yahut hareketin karşısına az çok kabiliyetli, bu eserin kendi varlığında husule getireceği akisleri itina ile dinliyebilecek mizaçta bir insan koyacak estetik bir anlayışa ve şahsî bir tenkide ihtiyaç vardır. Bu aksülâmel, sonradan çalışarak doğru olup olmadığı tetkik edilebilecek, bir sentez haline koyulabilecek, ve bilhassa anlaşılır bir mahiyet verilebilecek bir faraziyeyi, bir sistemi doğuracaktır. Fakat, D. Mornet'nin ortaya attığı metotta bahsedilmeyen şey bilhassa bu ilk vaziyettir; halbuki, Bernard Fay bilhassa bu safha üzerinde durmaktadır. Bu suretle B. Fay, edebî eserin estetik değerlerini ve bu eseri tetkik eden münekkidin estetik duygusunu ön plâna koymak zarureti duyuyor. D. Mornet buna şöyle cevap veriyor:

«Yukarıda söylediklerimde hep hakikatten bahsettim ve bu ana kadar edebî güzelliğe, hiç temas etmedim. M. Fay, hakikati bulmak

için yapılan araştırma merakıyla, edebî güzelliği bulmak, duymak zevkini birbirine zıd iki şey gibi göstermek için şiddetli ve hazin bir lisan kullanıyor. M. Fay edebiyatı yaşatan güzel eserlerdir demekte haklıdır; böyle olmasaydı, maziye ait edebî eser'ler birer tarihî vesikadan ibaret kalırdı. «Tarihi metodun» içinde bu güzellik duygusu, zevki, kültürü, inceliği ne oluyor?

M. Fay, bugünkü nesilleri cezbeden — hattâ hemen hemen zevksizliğe sürükliyen dediği — bu «hakikat» aşkını ve başka medeniyetlerin evvelce beslenmiş oldukları güzellik idealini birbirine zıd iki telâkki diye kabul ediyor.

« Fakat, M. Fay neden acaba bunlardan birini müdafaa ederken diğerini kötülememizi istiyor? Biz sadece şunu söylüyoruz! İnsan tefekkürünün yarattığı büyük eserler vardır (bunlarda öz fikir, hareket, sanat muhtelif şekillerde birbirine karışmaktadır). Bu eserleri mümkün olduğu kadar iyi anlamak şüphesiz faydalıdır. Fakat, tam olarak anlayabilmek için M. Fay'ın her nedense, kabul etmediğimizi söyleyerek bize târizde bulunduğu, muharriri ve muhitini meydana getiren tarihi hâdise'eri, hayatı kavramakla işe başlamak lâzımdır. Bütün bunlar yapıldıktan sonra, öyle bir an gelir ki, edebî bir tetkikte, tarihin, hakikatin ve ilmin, artık faydası dokunmaz. İşte, M. Fay'ın istediği ve benim de arzu ettiğim estetik tenkid, anlayış, güzellik hakkındaki tefsirler bu andan itibaren başlar.

«Yalnız iki hususta birbirimizden ayrılıyoruz. Anlaşmazlığımızın can alıcı noktası da zaten buradadır. Bu nokta ister mühim telâkki edilsin, ister ehemmiyetsiz. Ben şahsen öğretim sahasında zevkin de işe müdahale etmesine taraftarım; hattâ bunun zarurî olduğuna kanıim. Fakat, edebiyat tarihine ait tetkiklerde, makalelerde veya kitaplarda bunun zarurî olduğunu da zannetmiyorum. Edebî tetkik yapan bir kimse tarihi bir araştırma yapmakla iktifa edebilir. Böyle bir araştırma iyi yapılmış ve mevzuu yakın bir alâka uyandırmışsa ne mutlu! yalnız, muharrir (mevzuu icabettirdiği takdirde) bu ilmî araştırmasını, sonradan estetik, fe'sefî ve saire gibi tenkitlerle genişletmek suretiyle devam ettirmelidir. **Bu çok yerinde bir şey olur.** Yeter ki muharrir estetik ve felsefî mütalaâlarıyla alelâdeliğe düşüp te ilmî araştırmasının değerini azaltmasın.

«Bundan başka, M. Fay, bazı yüksek öğretim müesseselerinde bizim hakikati bulmak için yaptığımız araştırmalara zerre kadar ehemmiyet verilmiyerek, yalnız ve yalnız edebî güzellikle meşgul olunmasını tahayyül ediyor. Buna sebep olarak da, hakikati bulmak

için kullanılan metodları birçok kimselere öğretmenin kolaylığını gösteriyor ve güzellik duygusuna malik olmak, bu duyguyu devam ettirebilmek için uzun zamanda, meşakkatle elde edilen bir kültüre ihtiyaç olduğunu ilâve ediyor. Bën tamamiyle başka fikirdeyim. Daha doğrusu, fazla uzatmamak için, bu güzellik duygusu dedikleri şeyden bahsetmiyeceğim. Fakat, öyle zannediyorum ki, hakikat aşkını, zevkini, duygusunu öğretmek ve yaşatmak kadar güç ve aynı zamanda lüzumlu bir şey yoktur. M. Fay, Pascal'dan ve daha birçoklarından sonra, zavallı hakikat, diyor, bütün duygulara kapısını açıyor ve her gelen nesil tarafından yıkılıyor! Olabilir. Fakat, öyle zannediyorum ki, bizim yüksek öğretimimizin asıl gayesi, ihtirasa ve haksızlığa kolayca kendini kaptıran ruhlarda, bütün cihanda, ebediyen yaşayacak olan, uzun ve meşakkatli çalışmalardan sonra, hiç değilse muvakkaten, gururundan, insiyaklarından peşin hükümlerinden, hattâ «düşüncelerinden» ve «zevklerinden» fedakârlık yaparak, nefis feragati ile elde edilen hakikati, bulmak kaygusunu beslemektir.»

Görülüyor ki, D. Mornet'ye göre, tarihî metod bir başlangıçtan ibarettir; felsefî yahut estetik metodlara yol açar; eserlerini meydana getirebilmeleri için onlara malzeme temin etmekle iktifa eder.

D. Mornet, aynı derginin XX. cildinin temmuz - eylül 1929 tarih ve 3 numaralı sayısında, ikinci derecedeki muharrirler hakkında son zamanlarda yazılan etüdler vesilesiyle teferruata ait bir noktaya tekrar dönüyor ve diyor ki: İkinci derecede bir muharriri tetkik ettiğimiz zaman, mevzuun alâka uyandırabilmesi için, bu muharririn bir bütün olarak değil, zamanı, içinde yaşadığı muhit, asrı göz önünde bulundurulmalıdır. Tetkik ettiğimiz bu muharririn bir deha olduğunu ispata çalışmayalım, çünkü zaten ikinci derecededir, fakat onu kendi sınıfına, yani alelâdelere bir örnek olarak ele alalım; zira unutmayalım ki, her devirde, cemiyetin hakikî topluluğunu vücade getirenler bu alelâde insanlardır. Haddi zatında değeri olmayan bir muharrir, bir insan topluluğuna örnek olarak tetkik edilecek olursa, büyük bir değer kazanır.

Çeviren: Cevdet Perin